

Момир Булатовић
ПРАВИЛА
ЋУТАЊА

септембар, 2020.

Момир Булатовић

ПРАВИЛА ЋУТАЊА

/ИСТИНИТИ ПОЛИТИЧКИ ТРИЛЕР СА ПОЗНАТИМ ЗАВРШЕТКОМ/

M
Vukotić
Media

септембар, 2020.

„НЕМОЈТЕ!“

*(...свима који су још у дилеми да ли да се,
у балканским триликама, посвете полицајци)*

Момир Булатовић

СЛИКА ЈЕДНОГ ВРЕМЕНА

У срећнијим временима и уређеним државама, књига, попут ове, не би била могућа без пратеће објаве „Сви ликови и радње су измишљени. Свака сличност са стварним људима и догађајима је – случајна“.

На нашу колективну жалост, овдје ништа није измишљено. Свака ситуација, поједини актери и њихови поступци, представљени су истинито и без икаквог додавања, или уљепшавања. Зато, треба одмах признати – ова књига је, свакако, могла бити написана и боље и љепше. Али, истинитије није. Истина, ма колико могла бити за некога непријатна (укључујем ту и себе самога на врху листе), постављена је за њен најважнији циљ.

Ради се, наравно, о мојој истини. О ономе што сам непосредно видио, у чему сам учествовао или био посматрач из самог језгра збивања. Да бих себе и будућег читаоца ослободио било какве накнадне памети, „поновио“ сам свој живот из претходне деценије, односно година у којима сам био у врху политичких врхова. Урадио сам то стопу по стопу. Дан по дан, уназад по времену које су означавали ратови, казне, изолација, унутрашње политичке борбе, побједи и порази, издаја најближих сарадника, додворавање тренутним свјетским моћницима... Више од хиљаду новинских страна са мојим интервјуима, изјавама и коментарима. Документи, стенограми, јавни и тајни извјештаји и досијеи – стотине таквих папира са хиљадама страница садржаја. Књиге других учесника ових процеса и каснији сусрети и разговори са њима. Све то су била средства да се покрене мој лични временлов. Сусрести самога себе, по правилу, није лако, ни пријатно. Али, у послу којим сам се бавио и под околностима које су га пратиле, то је било апсолутно неизбјежно.

Из поштовања према ономе ко се одлучи да прочита „Правила ћутања“, сви ови документи су изостављени из основне приче, али при-

ча се стално на њих ослања и они је, у неким наредним сусретима, могу само ојачати, а никако преусмјерити.

Овдје се говори и о бројним политички познатим људима из наших бивших и садашњих држава. Неки од њих су, кроз своја чињења, дјела и престројавања, представљени у свјетлу које им се неће свидјети, али је то проблем који ће морати да ријеше на његовом изворишту, а не код „хроничара“ који их је забиљежио. Указивање на неке конкретне поступке и (не)дјела, може изгледати шокантно, али је то било, просто немогуће избјећи, приликом сликања догађања која су предмет овог „политичког трилера“. Када се говори о стварним људима и њиховим себичностима, лоповлцима, глупостима или неком другом унутрашњем злу, није била основна намјера да се они повриједе, па чак ни да се ставе у први план. Све што овдје треба рећи, већ је написао Иво Андрић: „Пут је дуг, земља је тврда, а људи су слаби“.

О њима се пише као о сликама једног времена. У првом плану нису јединке, него процес сталне и насилне разградње држава на ех–УУ простору, игре великих, богатих и моћних. Наше домаће слабости и њихови најпознатији носиоци наступају тек у таквим околностима, јер никоме није дато да носи превелики терет предуго времена. У великој олуји која нас је походила, трске су се повиле, а стари храстови труну ишчупани из земље. Нема супротстављања!

* * *

Постоји и други разлог који ме је упутио на преиспитавање сопственог живота. Намјерно нисам написао – политичке каријере, јер сам на самом њеном почетку (у књизи сличних дилема), забиљежио да је ово посао који отима цијели живот и не оставља готово ништа од његовог непоновљивог богатства. Не само да му је мало све што неко може дати, него неријетко одједном одузме све, као што се десило мом непрежаљеном пријатељу Павлу Булатовићу.

У септембру 2001. године тужилаштво Хашког трибунала, проширујући оптужницу против већ ухапшеног и одведеног Слободана Милошевића, бившег предсједника СРЈ, означило је групу људи (на петнаестак) као учеснике у „заједничком злочиначком подухвату“, чија је посљедица била геноцид, смрт више хиљада људи, присилно расељавање њих стотина хиљада и велика материјална разарања, патње и бол становништва. Објављена имена су представљала он-

дашњи државни и војни врх, а степен и начини нашег „злочиначког удруживања“ требало је да буду утврђени од стране истражитеља Трибунала. Али, списак није био коначан. На крају је стајало „и сви остали, знани и незнани саучесници“. Није речено који су то „знани“, а није им саопштено име, нити колико има „незнаних“ и да ли су они сви Срби и Црногорци.

У том трену мој цијели живот је стао. Истине ради, ни претходних пола године није био сјајан (још сам видао ране узроковане посљедњом и најболнијом издајом својих заклетих пријатеља), али лична слобода којој сам учио прве кораке након исувише дуго времена и којој сам почињао да се дјечачки радујем, нестала је пред пријетњом доживотне робије у неком европском казамату. И то под сумњом да сам учествовао у тако великом и тешком злочину, за који мој живот и слобода не могу да представљају ни најмању противвриједност. Помислио сам како би мојој дјечи било подношљивије да ме никад више не виде, него да цијелог живота носе жиг – дјеце ратног злочинца. Јер, вријеме тече, догађаји се заборављају, а пресуде трају и остају.

Чекајући истражитеље Хашког трибунала, почео сам да ћерки и сину објашњавам зашто сам осумњичен и да им доказујем своју невиност. Али, њихове младе главе није требало тровати временом које (срећом) нису памтили, ни догађајима које (још увијек) нису могли разумјети. Тако је настала одлука да им напишем своју истину. Ако се одбраним пред њима и њиховом дјецом, лакше бих се носио са свим великим међународним судовима и пресудама.

То би била књига слична овој, али не посве иста. Док сам се бавио скицама моје „прелиминарне одбране“ и пружао конкретну помоћ одбрани у процесу против Слободана Милошевића, јавила се идеја да напишем управо оваква „Правила ћутања“.

Истражитељи никад нису закуцали на моја врата. Осумњиче некога за удруживање због вршења најтежих дјела против човјечности, прикаче му сумњу да је ратни злочинац, украду му двије године живота. (Ко би запослио некога под таквом сумњом? Ко би се, уопште, и дружио са њим?). И – никад не дођу да провјере своје наводе. Да нема ничег другог (а има, јер је све остало такво и још горе), било би довољно да се закључи – чудан неки суд!

Најприближније, ситуација у којој сам се затекао, могла би се упоредити са озбиљним дилемама под којима некога лекар упути на

лабораторијска испитивања која ће утврдити стање његовог здравља, давањем узорака и – чекањем у времену од двије-три године да се сазна шта је у питању. Пар година у којима је сваки дан дугачко и болно ишчекивање.

* * *

Још су Стари Грци установили да у демократски уређеним друштвима, наосиоци највеће власти морају да имају три изражене особине, као општи и неопходан услов. Прва је СТРАСТ за обављањем таквих послова. Друга је ОДГОВОРНОСТ, а трећа КОНТРОЛА МОЋИ. Иако се често заборавља, ова једноставна и хиљадугодишња истина може да буде кључ тумачења бројних ствари из нашег политичког окружења.

Ја сам имао страст. Истина, не тако изражену као неки са којима сам кренуо у ове послове, али сасвим пристојну. Нарочито на почетку. Она је и помогла да постанем први од народа непосредно изабрани предсједник Црне Горе. По томе први, у пребогатој и задивљујућој историји ове мале, а тако велике државе. Десило се то током петнаесте године мојег боравка у њој. И то је нека врста рекорда, јер је у питању вријеме које је недовољно да се упозна и освоји једна жена, а камоли цијела једна држава.

О одговорности коју сам изграђивао, говори ова књига. Вјерујем да она доказује и настојање да контролишем моћ коју сам посједовао и која није била мала, макар највећим дијелом мог бављења политиком. Она посебно долази до изражаја приликом мог политичког сукоба са Милом Ђукановићем, који је проткан кроз бројна дешавања која се овдје прате. Годинама послѣје мог „пораза“, суочавао сам се критикама како сам био „премекан“, „превише поштен“, како је требало да „уграбим да га смијеним“ прије него ли је он то урадио мени... Другим ријечима, по тим замјеркама, требало је да користим његове методе и средства. Односно, да и сам постанем Мило Ђукановић. Али, тек би онда он побиједио. Јер, ако обојица постанемо исти, потпуно је неважно како се који зове и колико има више гласова. По свему што сам знао и што ми је било речено, било је тада вријеме за људе попут њега. Све то није био довољан разлог да и сам постанем такав. Ипак се мени више свиђа ово моје.

Политика има много сличности са планинарењем. Постоји нагон који тјера ка врху и ствара утисак да, ако се нисте попели на највећи вис, нисте урадили ништа. Али, шта вас чека када се то оствари? На

врху сте сами, хладно је, вјетрови хоће да вас одувају. Други одоздо вичу да је доста и да би и они на мјесто које не трпи више од једнога. Остварили сте циљ и то вас успокојава, али знате да је силазак неминован и да је, увијек, опаснији од самог успона. На крају слиједи питање – што сам се, уопште, пењао овамо?

* * *

Каква су, на крају, моја очекивања од ове књиге? Одговор сам пронашао у једној другој (Јустејн Гордер, Мауа): „Преглед читавог тока збивања долази онда када нема некакву употребну вриједност. Зато грмљавина никад не може да нас упозори на муњу. Онај ко би желио да прозре судбину, мора да је нациви“. Јесте да је немогуће, али (баш због тога) треба наставити потрагу за истином и смислом.

Покушавао сам да правила (политичког) ћутања уобличим и систематизујем. Да буду кратка, посложена по значају, са јасним упутством за употребу. Знати када, колико и како треба да се ћути, за оне који постоје да би причали, може да буде драгоцјена вјештина. Као, на примјер: кад мораш да ћутиш – ћути све док то морање траје! Кад мораш да слажеш – не удаљавај се превише од истине! Боље да себи штету направиш правовременим ћутањем (она се лакше отклања када проговориш), него погрешним причањем! Када знаш превише – ћути све док не будеш у прилици да искажеш цјелину, јер истргнуте дијелове нико неће правилно схватити! И слично.

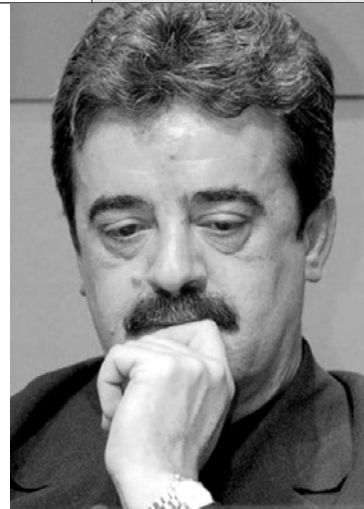
Одустао сам, међутим, на самом почетку. Сваки напор ове врсте, водио је ка старој (библијској) истини: „Не узвиси се у побједи – не понизи се у поразу“. То је универзално, не само политичко упутство, за причање и за ћутање. У оквиру њега се отвара питање мјере. А, мјера је увијек ствар личног избора.

Баш због ње, и у овој књизи сам (опет) прећутао низ ситних, приземних прљавштина које сам затицао током обављања својих дужности, које су починили мени познати, али са становишта процеса који се овдје прати, потпуно атипични људи. Нисам споменуо ни неке лијепе ствари којима сам био свједок и које су давале снаге да се настави. За њих, у овој у основи туробној књизи, није било мјеста. Али, и њима и мени је сасвим лијепо у успоменама које сам почео да схватам као своје суштинско богатство.

Знак старости, или знак мудротсти?

Београд – Подгорица 2004. год.

ПРЕГОВАРАЊЕ И РАТОВАЊЕ

РАТ (НИ)ЈЕ МОГАО БИТИ ИЗБЈЕГНУТ

Социјалистичка Федеративна Република Југославија заузимала је централно мјесто на Балкану и имала значајну улогу у међународним односима готово четрдесет пет година. Истовремено, она је обезбјеђивала складне међунационалне односе (кроз формулу „братство и јединство“) и завидан темпо раста, како материјалне производње, тако и свеукупне социјалне надградње.

Непуних пола вијека је кратко вријеме у животу било које државе. Али, на овим балканским просторима, то је био један од дужих периода стабилности, мира и просперитета. Истеком овог времена, наступила су, више од деценије дуга, дешавања која су обиљежили рат, велика материјална разарања, неизмјерне патње милиона људи, колоне избјеглица и бескућника и, што је несумњиво најтрагичније, стотине хиљада изгубљених људских живота.

Вичнији историји ће се сложити да невоља која је походила ове просторе није била посебно различита од многих претходних које се изњедрили свјетски ратови и сукоби пређашњих империјалних сила. Али, сви ћемо остати дужни сопствени допринос рјешењу још неодго-нетнутих питања: Зашто се, увијек морају понављати страшне странице из прошлости? Зашто се не извуче наук из претходних заблуда и кр-вавих обрачуна? Да ли спирала људске покварености, глупости и зла, уопште има краја?

Ова и слична питања муче сваког мислећег и добронамјерног чо-вјека. Посебно оне који су имали прилике да се, са високих мјеста државне хијерархије, супротставе надолазећим невољама. Највише, међутим, оне који су то покушавали, па нису успјели. Њихов осјећај одговорности и потреба да се носе са њом су, неспорно, најизраженији.

Проток времена ту обавезу не смањује. Штавише, чини је смисленијом, јер постоји нада да ће се у стабилнијим приликама аргументи било које стране трезвеније размотрити и у њима открити макар основне истине које би биле корисне за будућност.

Најсрећнији су они који су већ пронашли своје одговоре. Што су једноставнији, они су бољи и лакши за (јавну) употребу. Крив је, по њима „неко“, или „нешто“ и сада кад тога нема, све ће да буде „савршено“. Заглушујућа бука ових примамљивих неистина, по правилу, представља увертуру за ратне бубње и не смирује се задуго након што престану оружани сукоби. Она се чује и данас са многих страна. Ипак, све јој је теже да сакрије ноторне чињенице да су неки од означених криваца отишли у прошлост, а да много ствари није промијењено боље. Да критичари који су сада власт постају метом нових критичара и да сви могући изговори губе на значају.

Утврђивање кривице је много теже ако се крене другим путем. Ако се сагледају све важне околности и укаже на њихова међудејства у времену и простору. Будући да је ово једини начин за долажење до пуне истине, без које нема ни отржењења, ни помирења – он мора бити изабран, независно од тежине, ризика или унапријед гарантованог неуспјеха.

Нова међународна структура

Рушење Берлинског зида означило је крај биполарне структуре свијета која се заснивала на равнотежи блокова Истока и Запада. Посљедице овог процеса су биле посебно драматичне по СФР Југославију. Земља је изгубила значај (изгледа и сам смисао постојања) који је доминантно одређивао њену позицију у цијелом претходном периоду. Више није могла да се примјењује она симпатична игра на разлици интереса, због којих је ова држава била значајна за оба блока. Није више било поља слободне акције у оквиру простора омеђеног интересима двије суперсиле.

Југословенски комунизам (ма шта тај појам стварно значио) изгубио је битку на свим пољима. Вишенационална држава у систему једнопартијске владавине, каква је била СФРЈ, пожурила је да се ослободи једноумља и превазиђених догми. Свих шест република је жељело демократију, слободу и припадност породици европских народа и уједињених држава. Али, ослобођење од једне стеге наметнуло је другу, понекад још чвршћу и безобзирнију. Једноумље комунизма замијењено је националним, или чак националистичким. Нарасли национализми на-

говјештавали су сукобе, будући да су по територији заједничке државе најчешће били распоређени по принципу тигрове коже.

У ваздуху се осјећао и јавно исказивао страх да се мрачна историја не понови. Политички лидери шест република и њихови представници у савезним властима били су под све већим притиском јавности, ослобођене првим корацима демократије, да остваре своје супротстављене политичке програме. Једни – да одбране одумирућу федерацију, други – да створе своје националне државе одмах и по сваку цијену, а трећи – да се приклоне првима, или другима.

Споразум који је тако дуго тражен није могао бити постигнут. Домаћи актери су имали тако различите мотиве, приступ, па и способност комуникације, да је ускоро свима постало јасно да њихови састанци и потписани споразуми, не воде никуд. Тадашња Европска заједница је понудила своје „услуге добре воље“. Ситуација у земљи, посебно све бројнији и крвавији сукоби, постали су предмет њихове сталне анализе и јавног заузимања ставова.

Европска заједница је код свог стратешког партнера, Сједињених Америчких Држава, испословала примат у регулисању кризе у СФРЈ. САД су прихватиле да се Европа, условно речено, вјежба на нашем случају. За њих ту није било никаквих проблема. Уколико Европа нађе неко рјешење, оно ће бити општеприхваћено тек кад то одобре саме САД. Уколико у томе не успије, корист за неспорног свјетског лидера ће бити двострука. Показаће да ниједан регионални проблем не може бити ријешен без непосредног учешћа америчке дипломатије (читај диктата) и, још важније, забиљежиће нове поене у започетој бици против уједињене и све моћније Европе.

Ове тврдње не долазе само из непосредног искуства овог аутора. Оне нису ни плод политичког предубјеђења. Оне су, нескривено и више пута исказане са највиших мијеста администрације САД. О њима говори и Џејм А. Бејкер III, амерички државни секретар у вријеме председника Џорџа Буша старијег, у својој књизи мемоара са насловом „Политика дипломатије“. У читавој деценији (1990–2000. год.), без обзира на персоналне промјене, амерички став према југословенској кризи био је пресудан, али константно ненаклоњен југословенским и српским интересима.

На почетку тог периода, јуна 1990, амерички државни секретар Бејкер, био је у једнодневной посјети СФРЈ. Тада је још било наде да ће ратни сукоби бити избјегнути и пажња свих је била сконцентрисана на тај дипломатски спектакл. У то вријеме, САД су формално подржавале

останак СФРЈ (преуређење, али очување федеративне државе), па су наде нас који смо тежили истом, биле додатно охрабрене. Сецесионисти су знали да њихов циљ није могућ без благослова Америке, због чега су се посебно припремали за овај сусрет.

Непосредни домаћин Бејкеру био је предсједник СИВ-а, господин Анте Марковић. Већ тада је била оштра подјељеност у Предсједништву СФРЈ, због које није могао бити изабран наредни предсједник. По кључу, ред је био на представника Хрватске, Стјепана Месића, једног од најгласнијих заговорника краја Југославије и рађања независне хрватске државе.

Предсједници република су, по распореду, имали свега двадесетак минута да изнесу тако важној личности оно што су сматрали да он треба да чује. Спектакл је био и у томе што смо, у Палати федерације, сви били домаћини у нашим националним собама, уређеним и сачуваним још из Титовог времена. Ја сам тада био први пут у „црногорском салону“, који се препознавао по имитацији старинског намјештаја и дивним сликама познатих црногорских сликара. По први пут, такође, имао сам прилике да се сретнем са тако високим представником најмоћније земље на свијету.

Много доживљаја, а само двадесетак минута.

Ја сам био четврти по реду. У очима мог углађеног саговорника (трећа генерација америчких богаташа и дипломата), већ се назирао умор и нестрпљење. Врхунски манири и лебдећи (полуаутоматски) смијешак, скоро су избрисали ове трагове. Али, тек скоро.

Правило је било да, послѣ неколико куртоазних реченица са његове стране, домаћин узме ријеч и изнесе ставове своје републике. То је морао учинити у складу са расположивим временом (уколико није желио да буде прекинут – љубазно, али одлучно), остављајући посљедњих неколико минута да чује коментаре свог саговорника.

Одлучио сам да поступим другачије. Одлуку сам донио управо ту, на канабеу који смо дијелили и под кишом фотоапарата и камера. Значај посла којим се бавио, а посебно укупан утисак који је оставио на мене, определијели су ме да овај пут слушам, а не да понављам једну те исту причу, уз грозничав поглед на сат и сталну зебњу – да ли ми је вријеме истекло?

Рекао сам да ми је част због ове прилике и... заћутао. Након пар секунди, тишина је постала збуњујућа. „Наставите...“, гестиклисали су сви, посебно В. Цимерман, тадашњи амерички амбасадор. Погледао сам Бејкера и невинно изговорио да не сумњам да амерички државни

секретар познаје проблеме о којима бих ја могао да му говорим. Сувише је мало времена предвиђено за овај сусрет, да бих га траћио својом причом. Он може да говори о рјешењима која су нам потребна и ја желим, закључио сам, да што прије дођемо до тог тренутка.

Опет је настала непријатна пауза. Амерички државни секретар није могао да почне да говори док му амбасадор не принесе припремљени подсјетник, а овај то још није очекивао и, уз то, никако није успијевао да нађе страницу посвећену одредници – Монтенегро. Кад се коначно изборио са фасциклом и пружио је већ нестрпљивом шефу, имао сам прилику да бацим поглед на ту фамозну страницу.

Она се састојала од пет кратких алинеја. Свака је била означена посебном бојом маркер фломастера. Ипак, упркос разнобојности, доминирало је бјелило, као показатељ колико мало информација њему треба за оном што сам ја (и многи други) доживљавао не као своју каријеру, већ као свој комплетан живот. Побјеђујући осјећај пристojности, читао сам: Црна Гора – предсједник Момир Булатовић, најмања југословенска република, могући пети глас за избор Стјепана Месића... .

Тада сам ухваћен у „вршењу недјела“. Наиме, примјећен је мој поглед зароњен у тајну фасцикле која је, готово са треском, затворена, а да је ни мој уважени саговорник није прочитао до краја.

Дакле, упитао ме је: „Зашто ви не гласате за Стјепана Месића да постане шеф државе?“ Одговорио сам да огромна већина грађана републике коју представљам жели очување СФРЈ. Управо због тог мандата, ниједан представник Црне Горе у органима федерације не може да гласа да на чело државе дође онај који нема пречег циља него да ту исту државу докрајчи. Додао сам, такође, да не разумијем међународни притисак који се на нас врши тим поводом, посебно не са стране америчке дипломатије. Американци су велике патриоте које воле и штите своју земљу, па чак својим Уставом (ако се не варам у члану 12.) изричито забрањују сваки облик конфедералних залагања унутар своје државе. Са тог становишта, господин Месић је посљедња особа која треба да ужива подршку ове земље.

Прећутао је ову моју дипломатску неодмјереност. Тада још нисам схватао (или, нисам желио да схватим) да овакве односе не регулише аналогија, односно правило реципроцитета. Овдје важи она стара латинска изрека: „Qvod licet Jovi, non licet bovi“ – „Што доликује Јупитеру, не доликује волу“. Другим ријечима, примјена америчких стандарда (касније сам то видио у готово безброј прилика), не значи да и други могу да се понашају на начин који спада у систем америчких

вриједности. Не! Они треба да служе америчком систему вриједности тако што ће увијек и без изузетка да поступају, како од њих Америка буде тражила. Једно вријеме се то погрешно звало – систем двоструких стандарда. А, увијек је био само један стандард – онај који одговара америчким интересима и развоју њене моћи. Ово, свакако, заслужује пуну похвалу и разумијевање, под условом да сте Американац. Свима осталим, међутим, то означава пут препун неизвјесности, тјескобе, а веома често и елементарну животну угроженост. Треба ли икога подсјећати на сурово бомбардовање којем смо, девет година касније, били изложени, како нам је објашњено, из америчке жеље да нас заштите и упуте путевима демократског развоја?

Господин Бејкер је спретно употребио аргумент који га је водио жељеном циљу. Њему је био потребан пети глас за Месића (трећа алинеја у подсјетнику), а не нека несувисла расправа. Разумијем, биле су његове ријечи, што желите очување преуређене Југославије. Али, то је немогуће уколико не поштујете Устав своје земље. На челу државе треба да дође до ротације и ви то не смијете спрјечавати, јер тиме радите у интересу оних који су за разбијање СФРЈ. Међународна заједница, на челу са САД, залаже се за очување државе и они су гарант да новоизабрани председник неће моћи да ради шта му је воља. Уколико, пак, ми сами растурамо државу (оспоравањем легитимног права смјене на челу власти), онда нико са стране не може помоћи.

У крајњем, понуда је била коректна и фер. Месић је изабран и, након дуготрајне голготе, резултат је познат. Међутим, посјета америчког државног секретара је, у цјелини, оцијењена као велики дипломатски успех.

У том времену, европска дипломатија преузима штафетну палицу рјешавања кризе на просторима ех-Југославије. Водећа улога припада Њемачкој, иако се за посреднике и преговараче бирају мање познати представници других земаља. Све је рађено под фирмом „пружања добрих услуга“, али се неумитно реализовао сценарио америчких вестерн филмова. Медијски и дипломатски ствара се непоправљива слика о „добрим“ и „лошим“ момцима. Добрима ће се све опротстити. Неће се видјети ни када убијају голобраде припаднике ЈНА по словеначким врлетима, нити када протјерују чланове официрских породица. Они ће бити добри, не зато што то стварно јесу, већ због тога што треба да послуже неком циљу.

Са друге стране се увијек пројектују „лоши“ момци којима никаква дјела, чињења или уздржавања, неће помоћи да се о њима промијени

слика. Овај сценарио је урађен без гриже савјести, или било каквих емоција. Неко у овој игри је једноставно морао да буде „индијанац“.

Али, то још увијек не значи ништа, побуниће се неко добронамјеран, који се не слаже са овом тезом. То какве су нам улоге намијенили можда јесте тачно, али никако не ослобађа обавезе да сви, а нарочито „лоши“, не ураде све да такви стварно не би били. „Лоши“ су дужни да покажу и докажу да нису такви, или да нису сви такви, кажњавајући оне из својих редова који подржавају слику створену о њима.

Наравно, ово је у основи тачно и једино исправно. Ипак, има једна историјска околност када ова елементарна истина не може бити оперативна. Она се везује уз грађански рат на територијама које су већ искусиле бројне крваве сукобе кроз историју. Када су, у таквим околностима, унапријед подијељене улоге злочинца и жртве, независно од стварних дешавања, активира се спирала унутрашњег зла. „Лоши“ су већ оптужени за бројна недјела па, једно више или мање, по њиховој логици, ништа не мијења на суштини. „Добрима“ се, због вишег циља, штошта опрашта, а екстремни случајеви се подводе под освету, коју нико не одобрава, али многи могу да разумију.

Рат, иначе, код људи развија и најбоље и најгоре особине, с тим да ове друге често превладају и дају основна обиљежја збивањима. Грађански рат међу људима који говоре истим језиком и памте претходне судбине, многоструко потенцира наталожено и прикривано Зло. Тешко је ово било објаснити углађеним дипломатама који су походили земљу на ивици сукоба. Тек су ријетки били у стању да наслуте страшне последице које су се надносиле над овим просторима. Њихов глас је био заглушен буком остварења „тисућугодишњих“ захтјева за државом и несувислом причом о непомирљивости цивилизацијских, културних и религијских разлика између народа који од постанка живе једни поред других и међу којима може да влада мир, само уколико су равноправни и једнако уважени грађани етнички измијешаних подручја.

Тадашња Европска заједница имала је средство за спрјечавање сукоба и грађанског рата. Она је за то средство знала. У више наврата је то од ње и тражено, али се није определијелила да га примијени. Чаробна формула (можда је то најбољи назив) била је више него једноставна. Европа је требало да каже свима, представницима југословенских република и представницима сукобљених националних групација унутар појединих република, да сви имају једнака права и једнаке изгледе да се придруже Европској заједници и постану дио породице европских народа, што суштински сви они одавно већ и јесу. СФР Југославија није

могла наћи рјешење за своје унутрашње сукобе и нагомилане федерално – конфедералне супротности из Устава од 1974. год. Са друге стране, сви су истицали своја европска опредјељења, што је значило да су сви спремни да жртвују дио сопственог суверенитета, ради добробити коју пружа потпуна европска интеграција, дакле заједница много већих размјера од тадашње југословенске. Рачуница и порука се наметала сама по себи. Ако не можете заједно у Европу – требало нам је бити речено – онда то урадите свако за себе, али по истим правилима и по усаглашеној динамици?!

Европска заједница, касније унија, имала је сличан примјер у изградњи европске куће. Средином седамдесетих година прошлог вијека, Португалија је била суочена са великим унутрашњим проблемима. Европска заједница је, свим странама, понудила прихватање стандарда и норми европског заједништва и што скорији пријем у своје редове. Португалија је добила шансу и, срећом, искористила је. Подсјећао сам сваког свог саговорника из редова европске дипломатије на овај примјер и тражио сличну шансу за СФРЈ. Сви су се одушевљено слагали и истицали да дјелују у складу са таквом праксом, иако су многи радили потпуно супротно. Ефекти њихове дипломатије били су слични дјеловању упаљача на бомби. Експлозивни и убојни дјелови ех-југословенске бомбе држали су се у некој инертној равнотежи (страха, немоћи или нечег сличног). Експлодирани су када је Европа ускратила једнака права свима. Када је европска дипломатија показала да рат даје резултате и да је питање кривице већ везано уз Србију, Црну Гору и српски народ у Хрватској и Босни и Херцеговини.

Јер, прљави рат који је водила словеначка врхушка против јединица ЈНА, које су биле похаране унутрашњом издајом и ускраћене за било какав борбени циљ, итекако се исплатило. Неуставна и криминално-злочиначка акција награђена је међународним признањем и уважавањем њеног „залагања за мир“?! Какву другу је поруку одатле могло да извуче хрватско врховништво, осим да започне општи рат против ЈНА. Што крвавији, то брже до циља – међународног признања државне самосталности? Шта је преостало босанским муслиманима осим да понове исти сценарио, не базирајући се колико ће крвав бити, схватајући да је рат средство да буду признати, помогнути и сажалени? Да остану „добри“, ма колико их заиста остало, док би они други и даље били доказано „лоши“ момци.

Ова „критика Европе“ најбољу потврду добија у савременим збивањима. Готово деценију након престанка сукоба на просторима друге

Југославије дешава се оно што је требало да се уради на почетку, па да не буде сукоба. Регион је добио ново име (Западни Балкан), све државе бивају охрабрене (дипломатски израз за – приморане) да међусобно сарађују, креирају се услови за слободан проток људи, добара и капитала. Сви доносе модерне, европске законе, који су у основи исти, будући да је свима исти циљ – чланство у Европској унији.

У оквиру овога је посебно карактеристичан примјер Црне Горе. Крајем деведесетпрве године, Европска заједница је укинула санкције овој републици, у знак признања за допринос тадашњем мировном процесу. Санкције су остале само према Србији. Грађани Црне Горе су, на референдуму из марта 1992. год., убједљивом већином одлучили да наставе да живе у заједничкој држави (Савезној Републици Југославији) са Републиком Србијом. Европска дипломатија, која се снажно и активно противила оваквој одлуци, наградила ју је поновним завођењем санкција.

Десет година касније, због промијењеног односа политичких снага, актуелни црногорски државни врх декларише тежњу за пуном државном независношћу. Значајна политичка већина у Србији прихвата овакво опредјељење. Међутим, на сцену ступа европски комесар за спољне послове и безбједност. Ваљда опет под пријетњом санкција, црногорски државни врх одустаје од пројекта самосталности и прави конгломерат који само продужава унутрашњу агонију, не рјешава ништа, осим што излази у сусрет европском диктату. Час оваквом, час онаквом, али увијек диктату. За тих десет година у унутрашњем државном бићу ни Црне Горе, нити Србије, није дошло до суштинских промјена, које би оправдале овакву скоковиту европску дипломатију. Није се, наравно, ни у самој Европи и концепту њеног заједништва много тога суштински промијенило. Остаје, дакле, као једина могућност да се промијенила улога коју је Европа намијенила цијелом овом региону и сваком његовом посебном дијелу. А, расподјела улога не припада глумцима (боље рећи статистима), ма колико они били способни, добронамјерни или надарени. То право припада режисерима.

Сва ова размишљања нису покушај пребацивања кривице. Она не претендују ни да открију неку завјеру, или начин функционисања односа унутар Европске уније. Политичари из малих држава никад неће бити у стању да оцијене мотиве и предвиде одлуке државника великих земаља, посебно не оне које се односе на њихове земље и судбине. Још је давно Винстон Черчил рекао да је привилегија великих да не морају да се држе датих обећања. У складу са тим је био став Велике Британије

да неће признати одлуке које су последица једностранних аката. У случају кризе у СФРЈ, то је значило да неће признати самосталност Словеније, све док не буде пронађено цјеловито политичко и дипломатско рјешење за регион. Међутим, она је то ускоро урадила. Јавно је образложено да је тако поступљено у складу са уступцима које јој је Њемачка понудила у погледу пољопривредног буџета Европске заједнице. Са ових простора се томе нико не може ни супротставити, нити је то могао предвидјети. То су њихови односи у свој узајамној сложености. На ове просторе само стигну последице међусобног пребијања дугова и потраживања великих и моћних. Последице, нарочито када су неповољне, једино су и искључиво наше.

Мале државе могу да опстану само уколико постоје јасна и опште-прихваћена правила међународног понашања. Када постоје правила, има и наде да се предвиде токови и последице које утичу на њих. Када правила нема, онда оне зависе од комбинације добре или лоше констелације односа моћних. Много пута сам се на мировним конференцијама и међудржавним сусретима сјетио афричке пословице: „Трава страда и када се слонову туку и када воде љубав“.

Дакле, када су на овим просторима највише требала правила међународних односа, њих је било најмање. Биполарна структура свијета већ је била прошлост, а глобализација, као ново име за доминацију једине супер силе, није превише журила да уопшти нове обрасце пожељног понашања.

У таквим општим приликама, чини се да су једини дошли на своје национал-шовинисти, клеро-фашисти, вјерски фанатици, локалне кабахахије и најгори криминалци, убице и садисти. Врата за злочине и звјерства била су отворена. Рат који није био спријечен, показао је своје ужасно лице. Наравно, сваки злочин има име свог извршиоца и налогодавца и њих треба открити, а починиоце казнити.

Питам се само, да ли то важи и за оне главне мајсторе ратних игара? За оне који стварају услове у којима се разбуктају најниже људске страсти? За оне који као у некој шаховској игри, зарад долара, нафте или нечег сличног, жртвују читаве државе и народе?

Питам се, иако знам одговор. Бојим се да сви знају одговор и посебно се бојим да су се многи са њим помирили.

„ПУТУЈУЋИ ЦИРКУС“ ШЕСТОРИЦЕ ПРЕДСЈЕДНИКА

Да би улога тзв. међународне заједнице постала и остала доминантна у разрјешавању кризе у СФРЈ, нужан услов је био да се унутар земље не може пронаћи ниједно општеприхватљиво рјешење. Иначе, то уопште није било тешко испунити. Ионако смо били непоправљиво посвађани и на ивици сталних сукоба.

Устав из 1974, од СФРЈ је направио чудну федеративно – конфедералну мјешавину. У њему су могли наћи упориште за своја залагања и најтврђи сецесионисти и правовјерни федералисти. Криза је дуго тињала, а нарочито се испољила током деведесете године. Сви федерални органи су доведени у блокаду и почели су да одумиру. Распад Савеза комуниста Југославије, био је тек почетак који је неминовно наговјестио крај ове државе. Зна се тачно ко је и због чега започео овај процес, али, истине ради, треба казати да су њему сви касније учествовали.

Уверџира – економски раџ

Државна криза се прво одразила на економску сферу. Још увијек је била јединствена валута на свим просторима, али више није постојала централна контролна функција Народне банке Југославије и Службе друштвеног књиговодства. Тако су, најприје Словенија и Хрватска, добро наплатиле своја политичка залагања за независност од Београда. Систем који је примјењен био је крајње једноставан, зато што је био незамисливо дрзак. Било је довољно да се на своје рачуне (било буџета, било неке фирме) упише ново стање. Најчешће су додаване нуле на крају, што је расположиву суму новца, по правилу, устостручавало. Са таквим стањем стицало се право да се повлаче средства од НБЈ, која